

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ.КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ГЕОЛОГО- ГЕОГРАФСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ГЕОГРАФИЯ НА ТУРИЗМА“

Деян Наковски

**АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА РЕСУРСНИЯ ПОТЕНЦИАЛ ЗА РАЗВИТИЕ НА
ТУРИЗМА В РАЙОНА НА ИЗТОЧНА МАКЕДОНИЯ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**на дисертационен труд за придобиване на
научно-образователната степен „Доктор“ по
професионално направление 4.4. Науки за земята,
научна специалност География на рекреацията и туризма**

Научен консултант : Проф. дгн Мария Воденска

**София
2016**

Дисертационният труд се състои от: Увод (4 страници), основен текст в 7 глави (общо 195 страници), Заключение (6 страници) и списък на използваната литература (5 страници). Основният текст съдържа 29 таблици, 14 фигури, 16 графики и 42 снимки. Списъкът на използваните литературни източници се състои от 84 заглавия.

Защитата на дисертационния труд ще се състои наотч. в залана СУ „Св. Климент Охридски“.

Материалите по защитата са на разположение на интересувашите се в деканата на ГГФ, стая 254 (северно крило), СУ „Св.Климент Охридски“, бул. „Цар Освободител“ № 15.

Катедра „География на туризма“

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ.КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ГЕОЛОГО- ГЕОГРАФСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ГЕОГРАФИЯ НА ТУРИЗМА“

Деян Наковски

**АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА РЕСУРСНИЯ ПОТЕНЦИАЛ ЗА РАЗВИТИЕ НА
ТУРИЗМА В РАЙОНА НА ИЗТОЧНА МАКЕДОНИЯ**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**на дисертационен труд за придобиване на
научно-образователната степен „Доктор“ по
професионално направление 4.4. Науки за земята,
научна специалност География на рекреацията и туризма**

Научен консултант : Проф. дгн Мария Воденска

**Научно жури: Проф. дгн Мария Воденска
Доц. д-р Вера Николова
Проф.д-р Борис Колев
Проф. д-р Иван Марков
Доц.д-р Мария Станкова**

**Резерви: Доц.д-р Елка Дограмаджиева
Доц.д-р Венцислав Статев**

**Рецензенти: Проф.д-р Борис Колев
Доц. д-р Вера Николова**

**София
2016**

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита на заседание на катедра „География на туризма” при Геолого-географски факултет на СУ ”Св.Кл.Охридски” на 2.06.2015 г. Авторът на дисертационния труд работи като асистент във Факултета за туризъм при Университет за туризъм и мениджмънт в Скопие.

Автор: Деян Любе Наковски

Заглавие: **АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА РЕСУРСНИЯ ПОТЕНЦИАЛ ЗА РАЗВИТИЕ НА ТУРИЗМА В РАЙОНА НА ИЗТОЧНА МАКЕДОНИЯ**

.

Тираж: 50 бр.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

- **Актуалност и значимост на проблема**

Туризмът като стопанска дейност има значително участие в икономиките на страните, които разполагат с природни и културно-исторически богатства (*важен ресурс за развитие на туризма*). По този начин туризмът влияе положително и върху икономическото развитие на отделните региони в самите държави.

В групата на тези страни принадлежи и Македония, която благодарение на своя природен и културно-исторически потенциал, има добри условия за развитие на туризма в отделни региони, сред които е и регионът на Източна Македония. Тези естествени и антропогенни туристически забележителности които се намират на територията на регион Източна Македония, се явяват като основен фактор за развитие на туризма в него. Съвременните тенденции в туристическия сектор позволяват и създават възможности за развитие на туризма в региони, които нямат традиция като туристически и тяхното досегашно развитие на туризма и туристическия оборот значително са изостанали в сравнение с традиционните туристически дестинации. По този начин ще се намали диспропорцията на туристическото развитие на регион Източна Македония по отношение на останалите райони в страната. Изложените факти и представени становища ни дават основание да отчетем темата като изключително **актуална** и с ясно изразена практическа значимост.

- **Обект и предмет на изследването**

Обект на проучване е регионът на Източна Македония, границите на региона са административни, тези граници на регион Източна Македония са определени по причина, да се получава една цялост на пространството като туристическа дестинация, т.е. региона в тези граници представлява туристическа цялост.

Предмет на проучването е природният и антропогенният туристически потенциал на общините в регион Източна Македония, представяне на степента на тяхната туристическа усвоеност, териториалните различия, специфични особености в туристическото развитие на регионално ниво.

- **Цел и задачи на изследването**

Научно-изследователската цел на дисертационния труд е: да се направи анализ и оценка на туристическия ресурсен потенциал на регион Източна Македония.

За постигане на посочената цел се поставят следните **конкретни изследователски задачи**:

- Проучване на състоянието и развитието на туристическата дейност в Източна Македония, като се отчете ролята на туризма за региона;
- Анализирание на туристическия потенциал на общините в Източна Македония;

- Извършване на комплексна оценка на туристическия потенциал на общините в Източна Македония;
- Установяване на нивото на усвояване на туристическия ресурсен потенциал на Източна Македония;
- Анализирание на възможностите за развитие на различни видове туризъм на територията на Източна Македония;
- Анализирание на възможностите за трансгранично сътрудничество в областта на туризма;
- Разработване на типология според комплексната оценка на туристическия ресурсен потенциал, степента на неговото усвояване и възможностите за развитие на туризма.

• **Изследователски инструментариум и ограничения**

При изготвянето на труда е използван най-общият методически подход за научно-изследователска работа, т.е. при подготовката и изработването на дисертацията се минава през следните етапи на научно-изследователския процес:

- Определяне на целите, обекта и предмета на изследване;
- Създаване на модел;
- Определяне на методологическия инструментариум;
- Събиране на първични данни (*теренно проучване*);
- Обработка на данните;
- Интерпретация на данните, разработка на дисертационния труд.

Използвани са различни методически инструменти или методи при събиране, обработка на данните и изготвянето на дисертационния труд. Приложен е диалектическият метод, който проследява материалните параметри, тяхната взаимовръзка и колебание, и осъзнаване на конкретната истина за всеки обект на изследването. Статистическият метод е използван чрез прилагането на редица статистически показатели, тяхното представяне, статистически анализ, извеждане на заключения и тълкуване на резултатите. Методът на диалектическият синтез и анализ също се прилага при изработването на труда, т.е. първо е направен анализ на явленията и процесите в пространството и на основата на това се прави синтез. Други методи, които също в определена част са използвани в дисертационния труд са: метода на индукция и дедукция, сравнителен метод, метод на преброяването, системна документация, допитване и др.

• **Информационно осигуряване**

Информационното осигуряване на изследването е осъществено чрез: систематично изследване на специализирани научни публикации от чужди и родни автори, като поради характера на изследваната проблематика, преобладава специализираната литература от македонски автори; анализ на резултати от емпирични изследвания; проучване и анализ на резултати от

собствени изследвания; анализ на официално публикувана статистическа информация.

II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Структурата на дисертацията съчетава нейния предмет, обект, изследователски цели и задачи. Тя отразява възприетия от автора цялостен подход към изследването и включва: въведение, седем глави и заключение (общ обем 215 стр., от които: 3 стр. съдържание, 207 стр. изложение и 5 стр. използвана литература, включваща 84 заглавия). Основният текст е илюстриран от 29 таблици, 14 фигури, 16 графики и 42 снимки.

2. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Съдържанието на дисертационния труд е в съответствие с поставените задачи и е представено в следната последователност:

- 1 ВЪВЕДЕНИЕ**
- 2 ТЕОРЕТИЧНИ И МЕТОДОЛОГИЧНИ ОСНОВИ НА ПРОУЧВАНЕТО**
- 3 МЯСТО НА ИЗТОЧНА МАКЕДОНИЯ В ТУРИСТИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ НА МАКЕДОНИЯ**
 - 3.1 Развитие на туризма в региона на Източна Македония**
 - 3.2 Места за настаняване**
 - 3.3 Туристическо търсене (посетители и нощувки)**
- 4 ТУРИСТИЧЕСКО ГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ И ТРАНСПОРТНА ДОСТЪПНОСТ**
 - 4.1 Географско положение, граници и големина**
 - 4.2 Географско положение спрямо други туристически дестинации**
 - 4.3 Географско положение спрямо генетичните туристически територии**
 - 4.4 Транспортна достъпност**
- 5 АНАЛИЗ НА ПРИРОДНИЯ РЕСУРСЕН ПОТЕНЦИАЛ НА ИЗТОЧНА МАКЕДОНИЯ**
 - 5.1 ПРИРОДНИ ГЕОГРАФСКИ ФАКТОРИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ТУРИСТИЧЕСКИЯ ПОТЕНЦИАЛ НА РАЙОНА**
 - 5.1.1 Релефни характеристики - фактор за развитие на туристическия потенциал на региона**
 - 5.1.1.1 Планини**
 - 5.1.1.2 Котловини**
 - 5.1.1.3 Други морфологични форми**
 - 5.1.2 Климатичните особености – фактор за развитие на потенциала на туризма в региона**
 - 5.1.3 Хидрографски характеристики – фактор за развитие на туристическия потенциал в региона**
 - 5.1.3.1 Изкуствени езера**
 - 5.1.3.2 Реки**

- 5.1.3.3 Термални извори
 - 5.1.4 Биогеографски характеристики – фактор за развитие на потенциала на туризма в региона
 - 5.1.4.1 Растителен свят
 - 5.1.4.2 Животински свят
- 6 АНАЛИЗ НА АНТРОПОГЕННИЯ РЕСУРСЕН ПОТЕНЦИАЛ НА ИЗТОЧНА МАКЕДОНИЯ
 - 6.1 Културно- исторически паметници
 - 6.2 Археологически обекти
 - 6.3 Етно-социални туристически ресурси
 - 6.4 Периодични и епизодични събития и прояви
- 7 ОЦЕНКА НА ТУРИСТИЧЕСКИЯ РЕСУРСЕН ПОТЕНЦИАЛ НА РЕГИОНА ИЗТОЧНА МАКЕДОНИЯ
 - 7.1 Балова оценка на транспортната инфраструктура в региона
Източна Македония
 - 7.2 Балова оценка на природния ресурсен потенциал на регион
Източна Македония
 - 7.3 Балова оценка на антропогенния ресурсен потенциал на регион
Източна Македония
 - 7.4 Експертна оценка на туристическия ресурсен потенциал в регион
Източна Македония
 - 7.5 Сравнение на резултатите от баловата и експертната оценка
- 8 ВИДОВЕ ТУРИЗЪМ, КОИТО МОГАТ ДА СЕ РАЗВИВАТ В РЕГИОНА НА ИЗТОЧНА МАКЕДОНИЯ (*туристическа специализация*)
 - 8.1 Планински туризъм
 - 8.2 Религиозен туризъм
 - 8.3 Ловен туризъм
 - 8.4 Транзитен туризъм
 - 8.5 Типология на общините според видовете туризъм, които могат да се развиват в тях
- 9 ЗАКЛЮЧЕНИЕ
- 10 ЛИТЕРАТУРА

III. КРАТКО СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Глава Трета

МЯСТО НА ИЗТОЧНА МАКЕДОНИЯ В ТУРИСТИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ НА МАКЕДОНИЯ

Положителното влияние, което туризмът има за регионалното развитие се проявява чрез активно насърчаване на развитието и на други стопански дейности като: хранене, търговия на дребно, транспорт, някои видове промишленост, занаятчийството, строителството, селското стопанство и др. Включването на местното население в туристическите оферти ще подобри жизнения стандарт на

хората, ще намали миграционните процеси, ще се създават нови работни места, ще се подобри съществуващата инфраструктура, като се изградят нови инфраструктурни обекти за нуждите на туризма, т.е. допринася за икономическото развитие на регионите, в които се развива туризма.

3.1. Развитие на туризма в региона на Източна Македония

Днес бавно, но с устойчив интензитет вниманието се насочва и към други (алтернативни) видове туризъм (културен, планински, еко-туризъм и т.н.), с което се отваря възможност за утвърждаване и развитие на туризма в региони, които не са традиционно туристически, но са богати със своята атрактивност (природа, културни забележителности, традиции и обичаи и т.н.). Подобна е ситуацията и с Източна Македония. Характерна черта в миналото, оказваща влияние върху развитието на туризма в региона, е липсата на изградена инфраструктура, недостъпността на част от населените места и неуредеността на редица туристически обекти. Отсъствието на туристическа организация, служба, бюро и т.н., което да се грижи за туристическия маркетинг, управлението на туристическите дестинации, както и недостатъчната туристическа информация също е допринесло за изостаналостта на туризма в изследваната област.

3.2. Места за настаняване

Основна роля на Местата за настаняване е да осигурят приемане и настаняване на туристите в туристическата дестинация, следователно са задължително условие за развитие на стационарния туризъм. Местата за настаняване се различават по размер, вид, категория, местоположение и др. Състоянието на местата за настаняване в зоната на Източна Македония, е представено в следната таблица.

Табл. 1. Места за настаняване в регион Източна Македония за период 2013 година

Място	Брой на обекти за настаняване	По отношение на РМ в %	Брой стаи	Брой стаи по отношение на РМ в %	Брой легла	Брой легла по отношение на РМ в %
Берово	5	1,03 %	97	0,59 %	238	0,53 %
Василево	2	0,41%	15	0,09%	30	0,07%
Делчево	3	0,62%	72	0,44%	282	0,62%
Карбинци	1	0,21%	27	0,17%	150	0,33%
Кочани	8	1,65%	163	1%	477	1,06%
Кратово	1	0,21%	29	0,18%	46	0,1%
Крива Паланка	2	0,41%	44	0,27%	116	0,26%
Македонска Каменица	3	0,62%	41	0,25%	82	0,18%
Ново Село	1	0,21%	10	0,06%	30	0,07%
Пехчево	1	0,21%	6	0,04%	20	0,04%
Пробиштип	4	0,82%	36	0,22%	82	0,18%
Радовиш	3	0,62%	136	0,83%	294	0,65%
Ранковце	1	0,21%	8	0,05%	16	0,04%
Свети Николе	4	0,82%	62	0,38%	205	0,45%
Струмица	9	1,85%	354	2,17%	702	1,56%
Шип	5	1,03%	99	0,61%	181	0,4%
Общо:	53	10,93%	1199	7,35%	2951	6,54%

Източник: Държавен статистически институт, "Туризъм в Република Македония, 2009- 2013", Статистически преглед: транспорт, туризъм и други услуги, 8.4.14.01.777., Скопие, 2014.

Общият брой на места за настаняване е 53 сгради, които по отношение на общия брой места за настаняване на територията на Република Македония (486 обекта) е 10,93%. Положението е още по-неблагоприятно, когато се анализира броя на стаите и броя на леглата в самите обекти за настаняване. В тези 53 сгради има общо 1199 стаи, които в сравнение с общия брой стаи в Република Македония възлиза едва на 7.35%, а още по-малък е капацитетът според броя легла, като заема само 6,54% от общия брой легла за Македония. Според казаното досега, можем да заключим, че регионът на Източна Македония разполага със сравнително ограничени места за настаняване и те са с малък дял към общия брой места за настаняване в Македония.

3.3.Туристическо търсене (посетители и нощувки)

Туристическото търсене е част от туристическия пазар, което се изразява чрез индикаторите за неговото числено движение, т.е. чрез броя на посетителите и осъществените нощувки в района на Източна Македония. В следващата таблица е представен физическия обем на туристическия поток в Източна Македония.

Табл. 2, Брой на туристите и нощувките за периода 2004-2013 година в регион Източна Македония

Година	Брой туристи			Брой нощувки		
	Общо	Местни туристи	Чуждестранни туристи	Общо	Местни туристи	Чуждестранни туристи
2004г.	14638	11770	2868	53804	48803	5001
2005г.	13263	10759	2504	53206	47785	5241
2006г.	13655	10892	2763	50798	44386	6412
2007г.	12579	9701	2878	45433	39640	5793
2008г.	19829	15007	4822	61160	50983	10177
2009г.	30415	22725	7690	78506	62917	15589
2010г.	37095	28212	8883	94172	73582	20590
2011г.	37322	28024	9298	86616	61631	24985
2012г.	50290	40882	9408	106814	81804	25010
2013г.	52004	44083	7921	111502	91020	20482
Вкупно	281.090	222.055	48.022	742.011	602.551	138.980

Източник: Държавен статистически институт, "Туризъм в Република Македония, 2009 - 2013", Статистически преглед: транспорт, туризъм и други услуги, 8.4.14.01.777., Скопие, 2014., "Туризъм в Република Македония, 2004 - 2008", Статистически преглед: транспорт, туризъм и други услуги, 8.4.9.01.616., Скопие, 2009.

От данните в таблицата е видно, че в анализирания период броят на туристите отбелязва ръст, т.е. броят на туристите през 2013 г. (52 004 души) е три пъти по-голям в сравнение с 2004 г. (14 638 души). При разглеждане на численото движение на отделните категории туристи (местни и чуждестранни) можем да отбележим, че участието на местните туристи е далеч по-голямо от това на чуждестранните туристи. Подобно на броя на туристите и броят на нощувките бележи ръст в анализирания десетгодишен период. През 2004 г. броят на нощувките в региона възлиза на 53 804 нощувки, докато през 2013 г. се е увеличил с малко повече от два пъти и възлиза на 111 502 нощувки. В анализирания период региона са посетили общо 281 090 туристи, които са отчели

общо 742 011 нощувки, цифрите показват, че в регион Източна Македония всеки посетител е престоявал средно само 2,65 дни.

Общият обем на туристическото търсене за периода от 2004 г. до 2013 г., за Република Македония е представен в следващата таблица.

Табл. 3, Брой на туристите и реализираните нощувки за периода 2004 – 2013 г. в Република Македония.

Изследван период 2004- 2013 г.	Брой туристи			Брой нощувки		
	Общо	Местни туристи	Чуждестранни туристи	Общо	Местни туристи	Чуждестранни туристи
Общо	5.094.190	3.181.555	1.912.635	19.656.180	15.392.989	4.263.291

Източник: Държавен статистически институт, "Туризъм в Република Македония, 2009- 2013", Статистически преглед: транспорт, туризъм и други услуги, 8.4.14.01.777., Скопие, 2014., "Туризъм в Република Македония, 2004- 2008", Статистически преглед: транспорт, туризъм и други услуги, 8.4.9.01.616., Скопие, 2009.

По време на анализирания период общият брой туристи в Македония наброява 5 094 190 туристи, докато регион Източна Македония (Табл. 2,) отчита 281 090 туристи или процентното отношение на броя на туристи за региона в общия брой на туристите на територията на Република Македония възлиза едва на 5,5%. Необходимо е да се обърне внимание на ниския процент чуждестранни туристи в регион Източна Македония, който възлиза 2,51% от общия брой чуждестранни туристи в Македония за анализирания период. От общия брой реализирани нощувки в Република Македония, на регион Източна Македония принадлежат 3,77%.

Освен предходното, направено е сравнение на данните за двата най-развити региона в страната: Югозападния и Скопския регион.

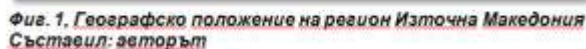
Табл. 4, Брой на туристите и нощувките за 2013 година в регион Източна Македония, регион Югозападна Македония и Скопски регион

Година	Брой туристи			Брой нощувки		
2013						
	Общо	Местни туристи	Чуждестранни туристи	Общо	Местни туристи	Чуждестранни туристи
регион Източна Македония	52.004	44.083	7.921	111.502	91.020	20.482
регион Югозападна Македония	264.826	130.020	134.806	1.152.651	763.788	388.863
Скопски регион	182.324	27.433	154.891	371.535	102.965	268.570
Република Македония	701.794	302.114	399.680	2.157.175	1.275.800	881.375

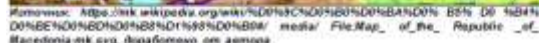
Източник: Държавен статистически институт, "Туризъм в Република Македония, 2009- 2013", Статистически преглед: транспорт, туризъм и други услуги, 8.4.14.01.777., Скопие, 2014.

Глава 4

4.1. Географско положение, граници и големина

4.2. Географско положение спрямо други туристически дестинации

През анализирания регион минават три значими туристически маршрута в посока изток-запад. Тези туристически маршрути и туристопотокът, който минава по вече съществуващите пътни маршрути, осигуряват пространственото движение на туристите в посока Македония-България. Туристическите маршрути, които минават през района, движейки се по съществуващите пътища, са следните:

(1.)Туристически маршрут, който

започва от Скопие-Куманово-Крива Паланка-граничен пункт Деве Баир и продължава в България. Този туристически маршрут обхваща северната част на анализирания регион, по течението на Крива река, и има посока запад-изток; (2.)Туристически маршрут, който започва от град Велес-Шип-Кочани-Делчево и продължава в България. Тази туристическа посока също осигурява движение запад-изток. Премахва през средната част на региона и минава по долината на река Брегалница; (3.)Третият туристически маршрут започва от град Велес, както и вторият, но поема в посока югоизток, през град Шип към Радовиш-Струмица, като последен пункт е Ново село и се преминава на територията на България. Този туристически маршрут минава през Струмишката долина и има посока запад-югоизток. Туристическите маршрути, които преминават през региона имат сравнително ограничено влияние, поради тяхното непълноценно използване, защото движението по тях е само в посока изток-запад-изток, като не включват територии на няколко държави или региони, като генетични туристически места или крайни дестинации. Независимо от това, те допринасят за по-интензивното туристическо движение в територията, като създават условия за развитие на някои видове туризъм и по-специално за развитие на транзитния туризъм, тъй като чрез съществуващите маршрути се осъществява определено туристическото движение.

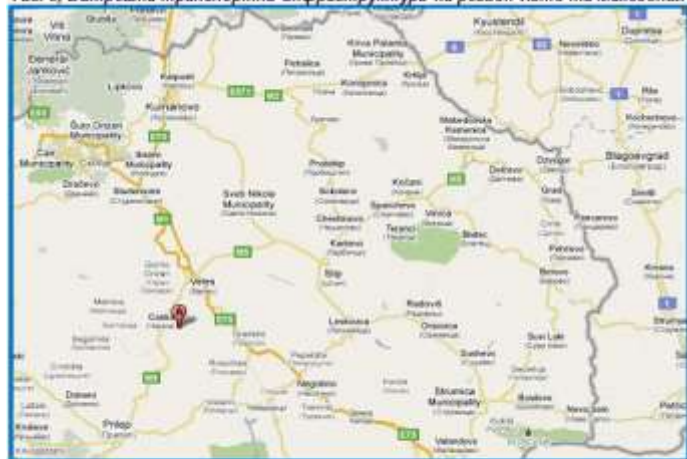
4.3.Географско положение спрямо генетичните туристически територии

Като най-големи и най-значими генетични туристически места могат да се приемат големите промишлени и градски центрове. В близост до региона от западна страна се намират 5 промишлени центъра от градски тип, в които живеят повече от 620 000 жители, такива са: град Скопие (*столица на Република Македония*) с над 500 000 жители, град Велес с над 55 000 жители и градовете: Неготино, Кавадарци, Гевгелия. Генетичните туристически центрове източно от региона, се намират в Република България. Считано от север на юг такива са: Кюстендил, Благоевград и Сандански. Само в тези три големи градски-индустриални центрове живеят повече от 160 000 жители. В посочените основни генетични туристически градски центрове на запад и изток от региона живеят повече от 800 000 жители.

4.4.Транспортна достъпност

За регион Източна Македония можем да кажем, че има благоприятно положение за осъществяване на интензивен трафик. По дължината на западната граница на региона минава международният автомобилен път Е-75, който е част от европейската пътна мрежа. Важна роля за външната свързаност на региона има и магистралната пътна връзка М5.

Фиг. 3. Вътрешна транспортна инфраструктура на регион Източна Македония

Източник: <https://www.google.mk/maps/@41.5726085,22.0844105,9z>,
доработено от автора

Този магистрален път започва от Подмолие и продължава през Охрид-Ресен-Битоля-Прилеп-Велес и продължава към Делчево до границата на Македония с България. На изток регионът също има добра транспортна свързаност и активни пътни връзки с Република България. Пътното направление на изток се осъществява чрез три гранични пункта "Деве Баир", „Делчево“ и „Ново село“. Основни пътни артерии вътре в самия регион са трите магистрални пътни маршрути М-2, М-5 и М-6. От особено значение за туристическото движение във вътрешността на региона са и местните пътища. Състоянието на местните пътища в регион Източна Македония е такова, че всички населени места са свързани с местни туристически маршрути, които осигуряват достъп до всички туристически обекти и туристически места. Железопътният транспорт в регион Източна Македония има много малко участие, така че и неговата роля за развитието на туризма в региона е незначителна.

Глава 5

АНАЛИЗ НА ПРИРОДНИЯ РЕСУРСЕН ПОТЕНЦИАЛ НА ИЗТОЧНА МАКЕДОНИЯ

5.1.ПРИРОДНИ ГЕОГРАФСКИ ФАКТОРИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ТУРИСТИЧЕСКИЯ ПОТЕНЦИАЛ НА РАЙОНА

Привлекателността на пространството и неговият потенциал за туризъм са обусловени от:

- разнообразния релеф (*различните видове туризъм имат нужда от различни видове релеф, например: зимно-спортния туризъм се нуждае от планински релеф, с планински склонове, подходящи за ски писти и др.*);
- интересните, уникални и атрактивни релефни форми;
- климатичните характеристики на региона (*те са в пряка зависимост с вида туризъм, например: зимно-спортния туризъм изисква планински климат, с обилни снеговалежи и др.*)
- хидрографските черти на водните обекти и тяхното многообразие (*езера, реки, водопади, термални извори и т.н.*),
- био–географските черти (*разнообразие и богатство от флора и фауна, ендемични видове и т.н.*).

5.1.1Релефни характеристики - фактор за развитие на туристическия потенциал на региона

Теренът на регион Източна Македония в релефен план се отличава с планини и котловини. Двете релефни форми имат голяма роля за живота на хората и икономиката, но когато става дума за туризма, особено за географските основи на туристическия потенциал, можем да твърдим, че планините имат значително по-голямо пряко влияние върху туристическия потенциал, докато котловините имат косвено влияние.

5.1.1.1.Планини

От гледна точка на туристическото оценяване или интензивното използване на планините като географска основа за развитие на туризма, планините се

отличават с многофункционалност. Тук доминира компонентът за развлечения, т.е. зимно-спортни дейности чрез използване на снежната покривка, но освен зимно-спортни, в планините се провеждат и редица други дейности, с което тяхната атрактивност се увеличава и се привличат различни категории посетители. В регион Източна Македония с надморска височина над 2000 метра е само планината Осогово с три планински върха над 2000 м. Всички останали планини са в групата на ниските и средни планини с надморска височина до 2000 метра.

Фиг. 4. Релеф на регион Източна Македония

Съставил: авторът

Осогово е най-голямата и най-атрактивна планина в Източна Македония. От нейния най-висок връх Руен (2252 m) на всички страни се спускат отделни планински била, които имат собствени имена, затова са приети с общото име Осоговски планини. Тези планини като цяло са по посока от изток-североизток към запад-югозапад. Започват от Кюстендилската котловина в България и завършват до Злетово в Македония.

Плачковица е централна планина в региона. Намира се между Кочанската котловина на север и Радовишката котловина на юг, а на изток се простира до река Плавия. Има посока от изток-югоизток към север-северозапад. В средната част Зрновска река разделя планината на две части: между върха Лисец (1754m), който е и най-висок връх на Плачковица и върха Ай Дуда (1445m).

Обозна планина има било с дължина 9.5km и меридианна посока. Простира се между Кочанската котловина на запад и Разловечката клисура на изток.

Голак е планина, която също има посока на меридиан. Голак се простира от Обозна, до река Брегалница в меридианна посока с дължина 13km. В планината Голак има повече върхове с надморска височина над 1000 метра. Най-високият връх е Чавка (1538m).

Малешевските Планини имат посока юг-югозапад към север-североизток и правят един лък на северозапад. Дължината на билото на Малешевските планини е 32 km, и по него е границата между Македония и България. Гребените на тези планини са заоблени (стари масиви). По-значими върхове тук са Джамии Тепев (1801m), който е най-висок връх, Ченгино Кале (1748m) и др.

Влаина планина продължава на север от Малешевските планини. Най-високият връх на Влаина е Кадница (1932m).

Огражден се намира на юг от вече споменатите планини. Тази планина частично е гранична планина между Македония и България. Огражден има посока северозапад-югоизток.

Беласица се намира в крайната югоизточна част от региона. Тя се намира на триъгълника между Македония, България и Гърция. Беласица има паралелна

посока. Нейните склонове се отличават с голям наклон. Планинското било има дължина 58км. То е заоблено и от него се издигат върхове повечето, от които са с над 1500m надморска височина. Най-високата точка в Беласица е 1883m.

От това основно представяне на планините в наблюдавания регион Източна Македония, може да се направи първоначалният извод, че те представляват основен природо-географски фактор, който може да има и има влияние върху туризма и туристическото развитие на региона. Планините като морфологична форма в пространството, в комбинация с богатството на дивата природа получават още по-голямо значение като географска основа за развитие на туризма.

5.1.1.2.Котловини

Други макрорелефни форми в региона са котловините. Те представляват равни ниски местности, оградени от планини. Котловините в сравнение с околните планини, не се отличават с разнообразие и атрактивност на релефа, нямат панорамна гледка, просторни горски райони и пр. Заради това котловините не се отличават с голяма туристическа атрактивност. Въпреки това те имат определена роля и значение за туристическото развитие на региона, тъй като косвено подпомагат и оказват влияние върху развитието на туризма, т.е. имат косвено значение като природо-географски фактори за туристическия потенциал на регион Източна Македония. В регион Източна Македония са разположени следните котловини: **Овче поле, Кочанската котловина, Беровската (Малешевската) и Делчевската (Пиянец) котловина, Струмишко-радовишката котловина и Кривопаланечката (Славишко) поле.**

Всички представени котловини от регион Източна Македония се отличават с голямо пътно значение, защото през тях минават всички основни пътни артерии. Чрез техните пространства транспортно се свързват планинските масиви, които заграждат котловините. В тях са разположени повечето от населените места, а с това и голямата част от антропогените (*създадени*) туристически мотиви и атрактивности. Тук се намират и повечето от местата за настаняване и кетъринг съоръжения. Важно е и това, че в котлините е най-голяма концентрацията на населението (*човешкия фактор*), който е основен двигател за развитието на туризма.

5.1.1.3.Други морфологични форми

Освен двете основни макрорелефни форми (*планини и котловини*) в регион Източна Македония има и по-малки морфологични форми. Тези морфологични форми най-често заемат малка площ или са местни форми (*специфични ерозионни форми*), могат да бъдат изолирани или да се подчертават от околния релеф чрез праволинейното си протяжение (*речните долини, клисури и каньони*). Таки морфологични форми има в районите на:

Долината на Брегалница по своята структура е съставна долина, в която последователно се сменят котловини и клисури, и е съставена от повече мезорелефни форми. Общата дължина на долината на Брегалница е 225км.

Долината на река Струмица се намира в крайната югоизточна част от региона. Тази река в началото тече като Радовишка и Ораховачка река, които

съставляват Стара река, а след като навлезе в Струмишката котловина, получава името Струмица.

В най-северната част на региона се намира **долината на Крива река**. Долината на Крива река в горното си течение, от извора под Царев връх на височина от 1800m, до село Псача има стръмни клисурести части. От тук тя навлиза в Славишко поле, където долината вече е широка, до вливането ѝ в Пчиня.

Други морфологични форми, които се срещат в областите, и в дадена ситуация може да бъдат пуснати в експлоатация на туризма или да представляват естествен туристически мотив, са релефните форми, възникнали с ерозионните процеси. Най-характерна морфологична форма са известните каменни кули "земни пирамиди" в село Куклица. Това са ерозионни релефни форми, възникнали преди 10 млн години. Намират се в северната част на района в близост до град Кратово. В местността на много малка територия са разположени около 120 релефни форми с височина до 10m. Тези каменни блокове са голяма туристическа атракция, която има способността да бъде самостоятелен туристически мотив.

5.1.2. Климатичните особености – фактор за развитие на потенциала на туризма в региона

Територията на регион Източна Македония се намира в умерения пояс, който е идеално място за живеене, така че тези райони са и най-населените. Умереният пояс се отличава със значително по-топли и не толкова дъждовни лета и сравнително студени и дъждовни зими.

Табл. 5, Средномесечни и годишни температури на въздуха °C

Измервателен пункт	Средномесечни и годишни температури на въздуха °C												Год.
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Крива Паланка	-0.3	1.7	4.8	9.2	14.4	18.0	20.0	22.0	16.0	10.7	6.0	2.0	10.2
Кратово	0.4	2.7	6.0	10.6	15.4	18.9	21.2	21.7	17.4	12.3	7.4	2.6	11.4
Овче Поле	1.4	3.6	7.3	12.5	17.4	21.5	23.8	23.7	19.4	13.2	8.0	3.1	12.9
Кочани	1.5	4.1	7.7	12.6	17.4	21.2	23.2	23.0	19.0	13.4	8.2	3.3	12.9
Берово	-1.2	0.5	3.4	8.1	13.0	16.5	18.3	17.9	13.9	8.7	4.8	0.7	8.7
Делчево	0.0	1.9	5.3	10.2	15.2	18.7	20.6	20.3	16.0	10.7	6.3	1.8	10.6
Радовиш	1.1	3.4	6.7	11.6	16.6	20.7	22.9	22.6	18.4	12.9	7.8	3.0	12.3
Струмица	1.6	3.9	7.8	12.9	17.7	21.7	23.8	23.3	19.2	13.2	8.0	3.0	13.0

Източник: Лазаревски А., "Климатът в Македония", Скопие, 2003 г.

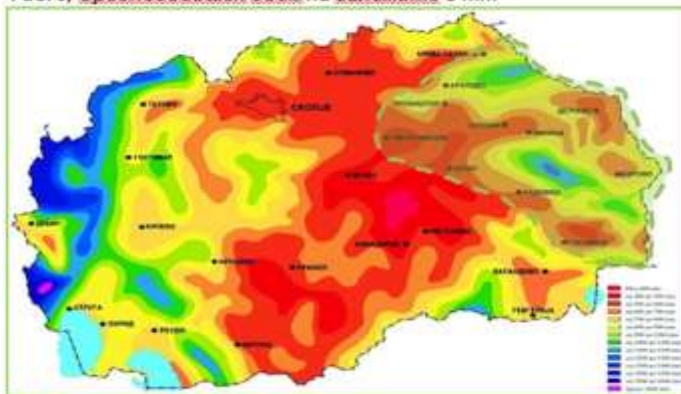

Източник: Лазаревски А., "Климатът в Македония", Скопие, 2003 г.

Тук климатът е един от основните природни фактори за развитие на различни видове туризъм. Регионът Източна Македония не се отличава с един единствен климат на цялата си територия, а се появяват разлики при определени климатични елементи и явления, защото функциите на климата зависят от редица фактори.

Регионът се намира в един климатичен пояс, но разликите в микро-климата се появяват поради разлики в: релефа, орографската откритост, изложението на областа, близост до големи хидрографски обекти, височина, гориста покривка и пр. Това предполага и наблюдаваните климатични различия.

Фиг. 6. Средногодишен обем на валежите в мм

Източник: Лазаревски А., "Климатът в Македония", Скопие, 2003 г.

Табл. 6. Средномесечни и годишни количества на валежите в мм

Средномесечни и годишни количества на валежите в мм													
Измервателен пункт	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
Крива Паланка	46.6	40.8	45.7	53.2	81.5	77.3	54.6	45.7	44.3	54.8	62.1	49.9	656.5
Кратово	63.3	59.0	38.5	57.7	84.9	66.1	60.8	35.1	43.4	65.0	69.6	65.0	728.4
Овче Поле	33.3	33.8	37.3	36.8	55.8	42.1	32.8	26.3	35.1	46.9	52.5	39.1	471.9
Кочани	39.2	35.6	38.7	40.2	49.7	54.3	43.4	35.3	35.8	49.1	56.0	40.8	538.0
Берово	48.9	44.1	47.5	53.3	76.8	69.4	54.5	37.6	42.8	55.2	64.3	52.8	647.2
Делчево	40.3	37.0	39.4	45.8	66.2	58.7	44.8	42.5	36.4	50.2	65.5	43.3	570.1
Радовиш	43.8	49.5	47.2	36.1	53.1	39.1	37.0	22.6	33.2	49.5	64.4	45.0	520.4
Струмица	43.6	47.8	49.8	48.4	66.6	49.2	40.8	29.0	40.0	58.2	74.5	54.6	603.0

Източник: Лазаревски А., "Климатът в Македония", Скопие, 2003 г.

5.1.3.Хидрографски характеристики – фактор за развитие на туристическия потенциал в региона

На територията на регион Източна Македония, от хидрографските обекти, имащи значение за развитие на туризма, съществуват: **изкуствени езера (язовири), реки и термо-минерални води.**

5.1.3.1.Изкуствени езера

В района на Източна Македония има значителен брой изкуствени езера, построени на някои реки, следователно те се различават по своята географска позиция, според размера и според значението, което имат като туристически ресурси.

Ратевско (Беровско) езеро е малко изкуствено езеро, разположено между Малешевските планини и

планината Голак, в горното (изворно) течение на река Брегалница. Ратевското езеро е туристически обект с голямо регионално значение и има влияние върху туристическото движение по течение на Брегалница.

Фиг. 7. Хидрография на регион Източна Македония

Източник: <https://www.google.mk/maps/@41.8241004,22.1776959,8.5z>, доработено от автора

В средата на течението на река Брегалница се намира язовирът **Калиманци** (*Калиманско езеро*). Езерото е с важна туристическа стойност, особено за спортния риболов, тъй като е богато на риба и е много честа дестинация за спортните риболовци от целия регион, и извън него.

По течение на река Брегалница, на **Кочанска река** (десен приток на Брегалница) е построен изкуственият язовир **"Градче"**. Има повече специализиран характер: напояване, отдых и водоснабдяване. През летния период се използва за излети и отдых на населението от град Кочани, но често е посещаван и от туристи, които идват от целия регион.

Други изкуствени езера в регион Източна Македония са: „Кнежево“, „Мавровица“, „Мантово“, „Водоча“ и Турия.

5.1.3.2.Реки

Регионът Източна Македония принадлежи към Егейския басейн. Водите от този регион се вливат в Егейско море чрез реките Вардар и Струмица. Вътре самият регион е разделен на три речни сливания - на Крива река, р.Брегалница и р.Струмица.

Басейн на Крива река. Крива река извира в подножието на Царев връх на Осоговските планини. В центъра на града Крива Паланка се влива най-големият ѝ приток, Дурачка река. На тази река се намират **два водопада**. Единият е **висок 9m**, а другият е **11m**.

Басейн на р.Брегалница. В средната част на регион Източна Македония се намира река Брегалница. Брегалница е ляв приток на р.Вардар и същевременно е най-дългият приток на тази река. Най-значими десни притоци на Брегалница са: **Кочанска река, Злетовска река и Светиниколска река**, а най-значими леви притоци са: **Зърновска река и Крива Лакавица**.

Басейн на р.Струмица. Река **Струмица** или **Струмешница** е река, която се намира в югоизточната част на региона и след това навлиза в съседна България, където се влива като десен приток на река Струма. Ляв приток на река Струмица е реката **Турия**, десен приток на река Струмица е **Моноспитовският канал**. В него от лявата страна се влива река **Водочница**, а десен приток на Моноспитовския канал е река **Търкайна**. В басейнът на река Струмица се намират и двата атрактивни водопада: Смоларският водопад – висок 39.5 м. на река Ломница и Колешинският водопад с височина 15 м. на река Баба.

5.1.3.3.Термални извори

От хидрографските обекти, доста важна географска основа за туристическия потенциал са **термалните води**. Когато става дума за термални води като географска основа за туристическо използване, трябва да отбележим, че те са много зависими от антропогените фактори, т.е. тяхното използване като туристически ресурси, е възможно само, ако се използват термалните води чрез изградени, съвременно организирани места за настаняване, което е и основа за развитие на спа туризъм. В регион Източна Македония се срещат няколко термални източници и това са: Кежовица, Долни Подлог, с. Баня и Баня Банско.

Табл. 7, Термо-минерални източници в регион Източна Македония

Термоминерални източници в региона Източна Македония			
Име на източника	Местоположение	t° на водата	Дебит на извора
1. Кежовица	Щип	58°C	/
2. Долни Подлог	Кочанска котловина	70-80°C	300 l/sec
3. с.Баня	Кочанска котловина	63°C	300 l/sec
4. Баня Банско	Струмишка котловина	72°C	53 l/sec

Източник: Стојмилов А. „Географија на Република Македонија“, УТМС, Скопје, 2011.

5.1.4.Биогеографски характеристики – фактор за развитие на потенциала на туризма в региона

Растителният и животински свят имат значителна роля в правилното насочване на туристическите движения и затова представляват един от основните фактори за развитие на туристическия потенциал в дестинациите. В сферата на туризма влиянието, което има растителният свят е по-голямо за разлика от животните.

5.1.4.1.Растителен свят

Регионът на Източна Македония, който е обект на изследване на дисертационния труд, според релефните функции, има предимно планински релеф. Това е важен факт, тъй като планинските части са места, които са покрити с горска растителност. Горските комплекси в региона започват на надморска височина от над 500 m. За да получим ясна представа и картина за състоянието на горския фонд в региона Източна Македония, най-добре е да се използват официалните данни на "Горските стопанства", които са разделени по райони.

Табл. 8, Повърхности, покрити с горски масиви в регион Източна Македония

Повърхности покрити с горски масиви в регион Източна Македония							
Име на горското стопанство	Обща площ в ха	Общо с горски масиви в ха	в %	Високи дървета в ха	в %	Ниски дървета в ха	в %
Г.С.,„Осогово“ Крива Паланка	26.541,29	23.826,08	89,7	14.879,16	62,4	5.452,04	22,8
Г.С.,„Кратово“ Кратово	7.777,29	6.825,57	87,7	2.258,47	33,1	4.254,85	62,3
Г.С.,„Осогово“ Кочани	30.040,70	26.375,80	87,8	12.088,00	45,8	13.443,90	50,9
Г.С.,„Серта“ Штип	17.506,73	15.432,28	88,15	1.620,90	10,5	13.657,38	88,5
Г.С.,„Плачковиц“ Радовиш	34.893,12	25.381,68	72,4	9.616,18	37,8	15.586,67	61,4
Г.С.,„Плачковиц“ Винаца	26.841,71	21.166,49	78,8	10.561,04	49,8	10.528,45	49,7
Г.С.,„Малешево“ Берово	28.535,58	23.561,30	82,5	17.788,20	75,5	4.503,60	19,5
Г.С.,„Равна Река“ Пехчево	9.358,50	8.485,30	90,6	7.328,89	86,3	1.156,41	13,6
Г.С. „Голак“ Делчево	35.740,60	2.783,30	77,8	16.721,10	60	10.681,80	38,3
Г.С.,„Беласица“ Струмица	50.356,74	44.164,82	87,7	10.649,40	24,1	31.673,62	71,1
Г.С.,„Шумарство“ Свети Николе	5.993,92	5.077,81	84,7	519,56	10,2	4.005,14	78,8
Общо	273.586,18	203.080,43	74,2	104.030,9	51,2	114.943,86	46,6

Източник: ЈП Македонски Шуми, от

http://www.mkdsumi.com.mk/img/Sumski_Fond_Po_Podruznici.pdf

От прегледа на състоянието на горските стопанства можем да заключим, че територията на регион Източна Македония е богата на гори. Богатството от гори, с което разполагат планините от региона, е много важен природен фактор, приет

като основа за туристическия потенциал преди всичко за развитие на планинския туризъм.

5.1.4.2. Животински свят

Животинският свят има много голяма роля в създаването на туристически движения, особено когато става въпрос за ловния и риболовния туризъм, които са изцяло зависими от животните. Освен за лов, богатата и по-специално рядката природа са доста интересни и за наблюдение, и проучване, което открива възможност за туристическа оценка на същата.

Глава 6

АНАЛИЗ НА АНТРОПОГЕННИЯ РЕСУРСЕН ПОТЕНЦИАЛ НА ИЗТОЧНА МАКЕДОНИЯ

Антропогенните стойности или както още ги наричаме *създадени* стойности, които са много важни за цялостния човешки живот и развитие, са важни също и за туризма. Значението на антропогените туристически ресурси подчертава и Штетик С. (2003), който в своя труд *"География на туризма"*, казва: *"Развитието на туризма в отделни места и райони се основава на природните туристически ресурси, като антропогенните представляват допълнителни туристически ресурси, докато в други пространства и региони точно богатството с антропогенни туристически ресурси представлява основа за развитието на туризма"*. Не всички антропогенни ресурси имат туристическо значение, затова когато става въпрос за туристическо планиране за развитието на пространството, по смисъла на антропогенните туристически ресурси, могат да се разделят на (Панов Н. 2007):

- а) Антропогенни ресурси, които са предимно във функция на туризма;
- б) Антропогенни ресурси от допълващо туристическо значение;
- в) Антропогенни ресурси, които са непряко свързани с туризма.

Най-значими, които се отличават с привлекателност в регион Източна Македония и които предизвикват вниманието, и интереса на туристите са: *културно-историческите паметници, археологическите обекти, етно-социалните ресурси и проявите.*

6.1. Културно-исторически паметници

Регионът Източна Македония не е изключение, когато става дума за културно-историческото наследство, тъй като в пространството се намират множество културно-исторически паметници, датиращи от различни периоди и те са доказателства за историята и живота в миналото на населението в региона. В подкрепа и за илюстрация на казаното, същите са представени в следващата таблица, според общината, в която се намират.

Табл. 9, Културно - исторически паметници в регион Източна Македония

Община	Културно-исторически паметници	
	религиозни обекти, които са културно-исторически паметници (църкви, манастири и джамии)	Други културно-исторически паметници
Берово	- Манастир "Архангел Михаил"	- Къща на ул. "Кочо Рацин" № 11 - Къща на ул. М. Тито № 127

Виница		- Къща "Казим бег"
Делчево	- Църква "Св.Архангел Михаил" (с.Драмче) - Църква "Св.Константин и Елена" (с.Разловци) - Църква "Св.Петка" (с.Селник)	
Кочани		- Средновековна кула - Часовникова кула - "Паметник на свободата" - "Воденица" (с.Костин Дол)
Кратово	- Църква "Св.Йоан Предтеча" - Църква "Св.Никола" (с.Шопско руда)	- Средновековна кула "Симикева" - Средновековна Часовникова кула ("Асад ") - Средновековна кули "Хаджи Костова", "Кръстев", "Емин - Бегова" и "Златкова" - Родната къща на "Йосиф Даскалов" - Стари къщи (общо 13) "Чаршишки Мост", "Жокчиски Мост" " Радин мост", "Горен Мост" и "Малък Мост" (АРГУЛИЧКИ) - "Айдучки базар" - Стар Ан - Каменни паметници около Гробянската църква (с.Шлегово)
Крива Паланка	- Манастир "Св.Йоаким Осоговски" - Църква "Св.Димитрие" - Църква "Св.. Никола " (с.Търново)	- Валавици на Дурачка река - Къща - Ул. "Никола Тесла" - Средновековна стени
Ранковце	- Църква "Св. Николай" (с.Псача) - Църква "Св. Николай" (с.Гиновце) - Църква "Св. Георги" (с.Петралица)	
Пробищип	- Манастир"Св.Гаврил Лесновски" (църквата, хосписи и църковния инвентар) (с.Лесново) - Църква "Успение Богородичино" (с.Злетово) - Църква "Св.Трифун - Пирогов" (с.Злетово)	
Радовиш	- Църква "Св.Илия"	- крепост - Къща - на Ристо Консулов - турбе
Свети Николе	- Църква "Св. Николай" (с.Буриловци) - Църква "Св. Георги" (с.Гузумелци)	- Стара Общинска сграда
Струмица	- Църква "Св. Св. Кирил и Методи" - Църква "Св.Богородица Елеуса" - манастир Велюша (с.Велюша) - Комплекс водочки църкви "Св.Леонтие" (с.Водоча) - Църква "Св. 40 Севастийски мъченици" (с.Банско)	- Крепост "Марко Кули" - Кулата - Магазини (общо - 7) - Къщи (общо - 47) - Събрание на община Струмица - Част от улица "Маршал Тито" с атмосферния стойност - "Стария театър - Антон Панов - Библиотека "Благой Янков - Мучето" - Сграда на Музея СТРУМИЦА - "Мемориал къща на народния герой Благой Янков - Мучето"
Ново Село		- Мелници за обработка на ориз - Монументал "Червено поле"
Василево	- Църква "Св.. Петка"	
Щип	- Църква "Архангел Главатов" - Църква "Св.Спас" - Църква "Св. Йоан" - Църква "Архангел Михаил" - Църква "Св. Николай" - " Хуса Медин - паша" джамия - Църква "Св.Троица" - Еврейски гробища - Църква "Успение Богородичино" (с квартири)	- Безистена - Родната къща на народния герой Михайло Апостолски - Родна къща на народния герой Славчо Стойменски - Родна къща на народния герой Ванчо Пркев - Къщи (общо - 23) - "Кючук Емир Султан" мост - Часовниковата кула

- Църква "Св. Георги" (Козяк) - Базилика с пет апсида - катедрален храм (Крупиште) - Църква "Св.. Никола" и част от базиликата, върху която лежи (Крупиште) - "Червена" църква (Крупиште) - Махмуд Ага джамия (Радане)	- Митрополия на Брегалнишката епархия - Училищна сграда - Училище, в което е учителствал Гоце Делчев в Ново село
--	--

Източник: Министерство на културата - "Администрацията за защита на културното наследство" (списък на защитени добра; състояние 31,12,2012)

В таблицата са представени всички обекти в регион Източна Македония, които са част от културно-историческото наследство и са регистрирани като културно-исторически паметници от Управлението за защита на културното наследство при Министерството на културата на Република Македония. В първата колона под Културно-исторически паметници са представени всичките 37 религиозни обекти в региона, които са регистрирани като културно-исторически паметници, а във втората колона са представени други 139 културно-исторически паметници, като например *стари къщи, училища, часовникови кули, Безистен, мостове и др.*, т.е. в региона на Източна Македония са регистрирани общо 176 културно-исторически паметници. Голяма част от тези културно-исторически паметници нямат значение като туристически ресурси или пък имат второстепенно значение, затова насочваме вниманието си към представяне само на тези културно-исторически паметници, които представляват значителни туристически ресурси в региона, като: *манастирът "Св. Йоаким Осоговоски", манастирът "Св. Гавриил Лесновски", манастир "Велюса", Кратово и др.*

6.2. Археологически обекти

В анализирания регион Източна Македония, са регистрирани 26 археологически обекти (*списък на защитени обекти, състояние 31.12.2012 г., Управление за защита на културното наследство, Министерството на културата*) като културно-исторически паметници, защитени от закона. В следващата таблица е направен общ преглед на археологическите обекти, които са регистрирани като защитени, върху малката територия, на която се намират.

Табл. 10, Археологически обекти в региона на Източна Македония (Списък на защитените обекти)

Община	Населено място	Археологически обект
Пехчево	с.Робово	„Мачевски Чуки“
	с.Чифлик	„Село“
Виница		„Кале“
		„Горица“
Зърновци	с.Мородвис	„Црквище“
Ранковце	с.Милутинце	„Градище“
	с.Опила	„Градище“
Свети Николе	с.Амзабегово	„Барутница“
	с.Горобинци	„Руг Баир“
	с.Кнежје	„Градище/Славков дол“
Струмица		„Св. 15 Тивериополски маченици“
		крепост - „Цареви Кули“
		„Орта џамия“
		„Мачук“
Щип		„Исар“
	Стар Караорман	„Балабаница“
	Стар Караорман	„Орлови чуки“

Карбинци	Стар Караорман	„Крушки“
	с.Таринци	„Вршник“
	с.Таринци	„Кръст“
	с.Козяк	„Баргала“
	с.Козяк	„Градот-Кале“
	с.Козяк	„Селище Козяк“
	с.Козяк	„Бандера“
	с.Крупище	„Клетовник“
	с.Крупище	„Кале“

Източник: Министерство на културата - "Администрацията за защита на културното наследство" (списък на защитени добра; състояние 31,12,2012)

В подкрепа на тезата на дисертационния труд, за да бъдат културно-исторически туристически ресурси, за да предизвикат интерес и възхищение сред посетителите, за да бъдат туристически мотиви, същите трябва да бъдат пуснати в експлоатация на туризма, защото освен културно-историческата стойност населените места трябва да притежават и допълнителни атрибути (*да бъдат добре запазени, реставрирани, консервирани, достъпни, пространствено подредени, организирани и др.*). По тази причина само някои от регистрираните археологически обекти, които са изброени в таблицата, представляват атрактивни туристически ресурси, такива са:

Археологическият обект **"Баргала"** е късно античен град, който произхожда от 371 година от нашата ера, за което свидетелства паметна плоча за издигане на градската порта в Баргала, от Антоний Алипий, управител на тогавашната провинция.

Археологическият обект **"Исар"** също е в списъка на защитени обекти от Министерството на културата на Република Македония. Обектът Исар представлява скалист хълм, висок 120 метра, разположен на западната периферия на град Щип. Там се намира местността "Астипбос", което е потвърдено археологически. Тя произхожда от II век. Свидетелство за това са откритите каменни паметници, които датират от периода на II-XI век.

Един от най-важните археологически обекти в регион Източна Македония, е местността **"Калето" или "Виничко кале"** от периода на IV- V век. Най-значимите археологически находки, които са открити по целия обект са прочутите **"Винички икони" или "Виничко-теракотени икони"**. Това са редица от цели или фрагментирани теракотни икони, които имат безценна археологическа и художествена стойност.

Друг важен археологически обект, който се отличава с голямо археологическо значение и е необходимо да бъде представен, е местността **"Цареви Кули"** в Струмица. Това е археологически обект - крепост от средновековния период, която датира от началото на XII век и продължава до края на XVIII век, за което свидетелстват многобройните артефакти, открити при археологическите разкопки и проучвания, извършени в местността.

6.3. Етно-социални туристически ресурси

Етно-социалните ценности на един народ най-добре са представени в музеите, чрез музейните експонати и музейните колекции. Това означава, че при разбирането и представянето на етно-социалните ценности като туристически ресурси най-голямо значение имат народните (*национални*) музеи. В региона на

Източна Македония има голям брой музеи, в които са представени етно-социалните и културно-историческите ценности на територията и населението. Сред музеите, които имат най-важно значение за развитието на туризма в региона са: **Музеят в град Щип** открит е през 1950 г. Музеят на град Щип освен с колекциите, специално внимание привлича и със своята специфична традиционна староградска архитектура. В допълнение към увеличаване на стойността му като туристически ресурс е и неговото местоположение, т.е. Музеят е разположен в самия център на град Щип. **Музеят в град Струмица** е основан през 1952 г. Под ръководството на Народен музей Струмица, е отворена "Галерия икони". В галерията са изложени 67 икони, църковно-богослужебни книги, кандила, чинии и светилници. Най-ценната икона, която е част от отделението в галерията, е иконата "Богородица с Исус Христос" от XV век, взета от манастира "Св.Богородица Елеуса" от с.Велюса. Други значими музеи за региона са: **Музеят в град Винаца** или **Музеят Теракота**, **Музеят в град Берово**, **Музей в град Кратово** и **Народният музей - Свети Николе**.

6.4.Периодични и епизодични събития и прояви

Освен в музеите, туристите и посетителите могат да видят и да се запознаят с етно-социалните ценности на територията чрез други форми, които са свързани с ежедневието на местното население. Интересен начин туристите да се запознаят с част от етно-социалните ценности на населението е чрез изпълнението на различни обичаи, свързани със *сватби, различни тържества, религиозни празници и обичаи, обичаи, свързани със започване или завършване на конкретни дейности и др.* Друга форма за запознаване на туристите с част от етно-социалните ценности като гастрономията (*кулинарството*) е чрез националната кухня и националните (*местни*) ястия, които са специфични за региона. В региона на Източна Македония има множество събития, които се провеждат през цялата година във всички градове, които се намират в региона. Такива са: Ратевски карнавал „Бамбурци“, Международен фестивал на народния фолклор „Тодорица“ Свети Николе, Международен фолклорен фестивал „Истибанско здравоживо“, „Пастрмайлияда“ в Щип, Струмишкия карнавал, множество прояви по повод отбелязването на религиозни или държавни празници, музикални фестивали и др. Всички прояви, които се провеждат в региона, предизвикват определен интерес сред посетителите, но може да се твърди, че всички имат влияние и значение, когато става дума за туризъм, т.е. някои са с по-малка атрактивност и с по-малка посещаемост, докато други се отличават с много голяма посещаемост и с редица участници. Най-важната проява в региона, която същевременно представлява и атрактивна проява като туристически ресурс, е Струмишкия карнавал.

Глава 7

ОЦЕНКА НА ТУРИСТИЧЕСКИЯ РЕСУРСЕН ПОТЕНЦИАЛ НА РЕГИОНА ИЗТОЧНА МАКЕДОНИЯ

Туристическата оценка е един от най-важните и най-сложните въпроси в теорията и практиката на туризма, която включва качествена и количествена

оценка на стойностите на туристическите ресурси и същевременно представлява най-важната фаза в планирането на териториалното развитие на туризма, което е от изключителна важност, когато става дума за региони, които не са традиционно туристически развити. Оценката на туристическия ресурсен потенциал на региона Източна Македония е необходимо да се направи на части, т.е. да се извърши отделна оценка на отделните сегменти, които съставляват цялостния ресурсен туристически потенциал на региона. Това означава, че трябва да се направи оценка на транспортната инфраструктура (която приемаме, че е съществена част от туристическия ресурсен потенциал), оценка на природните ресурси, оценка на антропогенните ресурси. При оценяването на посочените 3 сегмента, е направена оценка на всеки елемент, от който са съставени, по отношение на неговото качество и по отношение на неговото значение за туристическото развитие. Приложена е балова скала, която има *балове* от 1 (*един*) до 5 (*пет*), като оценката съответства на качеството и значението, което има съответният елемент. Оценките по отношение на качеството на елементите са със следното значение: оценка 1 (*недостатъчно качество*), оценка 2 (*качеството отговаря*), оценка 3 (*добро качество*), оценка 4 (*много добро качество*) и оценка 5 (*отлично качество*). По отношение на оценката, която получават елементите за тяхното туристическо значение, те могат да имат следното значение: оценка 1- няма туристическо значение, оценка 2 - местно туристическо значение, оценка 3 - регионално туристическо значение, оценка 4 - широко регионално (*национално*) значение и оценка 5 - международно туристическо значение.

7.1.Балова оценка на транспортната инфраструктура в региона Източна Македония

За да оценим транспортната инфраструктура в региона е необходимо да направим анализ и оценка на: пътната връзка на региона с околното пространство; разнообразие на транспортната инфраструктура в региона; качеството на транспортната свързаност и инфраструктура; плътността на пътната инфраструктура в рамките на региона и пътната връзка на населените места с туристически обекти в региона.

Пътна връзка на региона с околното пространство. При оценката на този

Табл. 11, Балова скала за оценка на пътната връзка на региона с околното пространство

Пореден номер	Брой пътни маршрути, които свързват региона с околното пространство	Бал
1	от 1 до 3 маршрути	1
2	от 4 до 6 маршрути	2
3	от 7 до 9 маршрути	3
4	от 10 до 12 маршрути	4
5	повече от 13 туристически маршрути	5

сегмент от транспортната инфраструктура, акцентът е поставен на броя на маршрутите, чрез които регион Източна Македония е свързан с околното пространство и чрез техния брой се описва състоянието на пътната връзка на региона.

Регионът се свързва с околното пространство чрез 7 (*седем*)

маршрута и съгласно горната балова скала пътната връзка на регион Източна Македония с околното пространство се оценява или получава 3 бала.

Разнообразието на транспортната инфраструктура се проявява чрез броя на различните видове транспорт, които се намират в региона. Разнообразието на пътната инфраструктура е слаба страна в региона, т.е. от всички видове транспорт в региона присъстват само автомобилният и железопътният транспорт. Според баловата оценка разнообразието на транспортната инфраструктура в региона се оценява с 2 бала.

Табл. 12, Балове скала за оценка на разнообразието на транспортната инфраструктура в региона

Пореден номер	Видове транспорт, присъстващи в региона	Бал
1	само 1 (един) вид транспорт	1
2	2 (два) вида транспорт	2
3	3 (три) вида транспорт	3
4	4 (четири) вида транспорт	4
5	5 (пет) вида транспорт	5

Плътността на местната пътна мрежа в рамките на региона се представя чрез дължината на пътищата, изразена в км по отношение на 100 км² площ, като за територията на Република Македония този показател е средно 48.7 км/100 км².

Табл. 13, Балове скала за оценка на плътността на пътната мрежа в региона на Източна Македония

Пореден номер	Плътност на пътната мрежа, изразена в км/100км ²	Бал
1	до 20 км/100км ²	1
2	от 20 до 30 км/100км ²	2
3	от 30 до 40 км/100км ²	3
4	от 40 до 50 км/100км ²	4
5	над 50 км/100км ²	5

Плътността на пътната мрежа в региона е 36,5 км/100км². Това означава, че регионът има по-малка плътност на пътната мрежа от средното за Република Македония и същата според предходната таблица се оценява с 3 бала.

Качеството на транспортната инфраструктура вътре в региона е представено чрез преглед на състоянието на пътищата. За определяне на качеството на инфраструктурата приемаме участието на асфалтовите пътища в общата пътна мрежа, така че според този показател асфалтовите пътища в региона участват с дължина от 790 км, т.е. изразено в проценти участието на асфалтовите пътища в региона е 31,6 %. Съгласно баловата скала за оценка на качеството на транспортната инфраструктура тя се оценява с 3 бала.

Табл. 14, Балове скала за оценка на качеството на пътната мрежа в региона на Източна Македония

Пореден номер	Участие на асфалтовите пътища в региона изразено в%	Бал
1	до 20% асфалтови пътища	1
2	от 21 до 30% асфалтови пътища	2
3	от 31 до 40% асфалтови пътища	3
4	от 41 до 50% асфалтови пътища	4
5	над 51% асфалтови пътища	5

След като е поставена балова оценка на отделните сегменти, е необходимо да се направи оценка на транспортната инфраструктура в смисъла като набор от

Табл. 15, Балове скала за оценка на транспортната инфраструктура в региона на Източна Македония

пореден номер	Набор от балове от оценката на отделните сегменти	балови
1	до 4 бала	1
2	от 5 до 8 бала	2
3	от 9 до 12 бала	3
4	от 13 до 16 бала	4
5	от 17 до 20 бала	5

предварително оценени сегменти (елементи). За тази цел използваме баловата скала, в която са представени общият брой балове, получени от всеки инфраструктурен сегмент отделно. Отделните сегменти на транспортната инфраструктура (пътна връзка на региона с околното пространство, разнообразието на транспортната инфраструктура, плътността на пътната мрежа и качеството на

пътищата) общо имат 11 бала. Това означава, че транспортната инфраструктура според баловата скала за оценяване се оценява с 3 бала.

7.2.Балова оценка на природния ресурсен потенциал на регион Източна Македония

За да се направи оценка на природния ресурсен потенциал на региона, е необходимо да се оценят отделните сегменти, които съставляват цялостния природен ресурсен потенциал, а това са: характеристики на планините, като основни атрактивни елементи на релефа в разглежданата дестинация, климатичните характеристики, т.е. характеристиките на климата в региона, хидрографски характеристики и хидрографски обекти в пространството и накрая биогеографските характеристики на региона.

Планини. Когато говорим за туристическа дейност, атрактивност и валоризация, една от най-важните характеристики на планините е тяхната височина, затова при определяне на баловата им оценка, точно тази тяхна черта ще бъде взета под внимание. В пространството има общо 9 (девет) планини с височина над 1000 m. Оценявайки планините според този критерий, този сегмент от природния ресурсен потенциал се оценява с 4 бала.

Табл. 16, Балове скала за оценка на характеристиките на планините в района на Източна Македония

Пореден номер	Брой планини с надморска височина над 1000 м.	Бал
1	до 4 планини	1
2	от 5 до 6 планини	2
3	от 7 до 8 планини	3
4	от 9 до 10 планини	4
5	от 11 до 12 планини	5

Климатични характеристики. За да се упражняват и развиват повече видове туризъм е необходимо да има разнообразие на климатичните видове. На територията на Република Македония има три основни климатични вида: променлив-средиземноморски, умерено-континентален и планински климат. От тези климатични видове на територията на регион Източна Македония се намират трите климатични вида, така че според баловата скала климатичните особености на региона се оценяват с 5 бала.

Табл. 17, Балова скала за оценка на климатичните характеристики в регион Източна Македония

Пореде н номер	Климатичните видове, присъстващи в региона	Бал
1	умерено - континентален	1
2	умерено - средиземноморски	2
3	планински	3
4	умерено - континентален умерено - медитерански	4
5	умерено - континентален умерено - средиземноморски планински	5

Хидрографски обекти. За основа за баловата оценка ще вземем предвид процентното участие на язовирите в региона по отношение на общия брой изкуствени езера на територията на цялата държавата. Регионът на Източна Македония не е богат на хидрографски

Табл. 18, Балова скала за оценка на хидрографичните характеристики в региона на Източна Македония

Пореден номер	Изкуствени езера в региона %, по отношение на РМ	Бал
1	до 10%	1
2	от 11 до 20%	2
3	от 21 до 30%	3
4	от 31 до 40%	4
5	над 40 %	5

обекти, т.е. изкуствените езера, които са в него съставляват само 8,1% от общия брой язовири в страната, следователно хидрографските обекти в региона се оценяват само с 1 бал.

Разнообразие и богатство на растителния и животинския свят. В контекста на туризма, ако един регион има повече територии, които са под определена степен на защита, толкова това пространство е по-богато на разнообразна флора и фауна, а с това е и туристически привлекателно. При оценката на биогеографските характеристики на регион Източна Македония в предвид се вземат пространствата под защита в региона и процентното им участие в общия брой защитени територии в Република Македония. Защитените пространства в региона участват с 16.66 % в общия брой защитени територии в държавата, което от своя страна означава, че според баловата таблица биогеографските характеристики на региона се оценяват с 2 бала.

Табл. 19, Балове скала за оценка на биогеографските характеристики в региона на Източна Македония

Пореден номер	Защитени пространства в региона %, по отношение на РМ	Бал
1	до 10%	1
2	от 11 до 20%	2
3	от 21 до 30%	3
4	от 31 до 40%	4
5	над 40 %	5

В баловата скала за оценка на природния туристически ресурсен потенциал в предвид са взети общият брой балове, получени от всеки сегмент отделно. Отделните сегменти на природния ресурсен потенциал имат общо 12 бала, което означава, че природният ресурсен потенциал на региона, според баловата скала за оценяване получава 3 бала.

Табл. 20, Балове скала за оценка на природния ресурсен потенциал в региона на Източна Македония

Пореден номер	Набор от балове от оценката на отделните сегменти	Бал
1	до 4 бала	1
2	от 5 до 8 бала	2
3	от 9 до 12 бала	3
4	от 13 до 16 бала	4
5	от 17 до 20 бала	5

7.3.Балова оценка на антропогенния ресурсен потенциал на регион Източна Македония

В антропогенният ресурсен потенциал попадат културно-историческите паметници, археологическите и религиозните обекти.

Културно-историческите паметници

Табл. 21, Балова скала за оценка на културно-историческите паметници в региона на Източна Македония

Пореден номер	Културно- исторически паметници в региона, по отношение на общия брой в Република Македония (%)	Бал
1	до 5%	1
2	от 5 до 10%	2
3	от 10 до 15%	3
4	от 15 до 20%	4
5	над 20 %	5

в региона са многобройни. При оценяването им за изследвания регион се вземат предвид броя на културно-исторически паметници от Списъка на защитените обекти, които се намират в района и тяхното процентно участие в общия брой такива обекти на територията на Република Македония.

Археологически обекти. При оценката на археологическия туристически ресурсен потенциал се оценява броя на археологическите обекти и тяхното процентно участие в общия брой археологически обекти в Република Македония.

На територията на Република Македония са регистрирани общо 136 археологически обекти като „защитени“, от които 26 се намират в анализирания регион. Това означава, че археологическите обекти съгласно баловата скала се оценяват с 4 бала.

Табл. 22, Балова скала за оценка на археологическите обекти паметници в региона на Източна Македония

Пореден номер	Археологически обекти в региона по отношение на общия брой в Република Македония (%)	Бал
1	до 5%	1
2	от 5 до 10%	2
3	от 10 до 15%	3
4	от 15 до 20%	4
5	над 20 %	5

Религиозни обекти. Анализира се тяхната численост и процентно участие в общия брой на религиозни обекти в списъка на „защитените“, които се намират на

територията на Република Македония. В регион Източна Македония в 14 общини са регистрирани 37 религиозни обекти които имат статут на „защитени обекти“. Според баловата скала за оценка, религиозните обекти в региона се оценяват с 3 бала.

Табл. 23, Балова скала за оценка на религиозните обекти в региона на Източна Македония

Пореден номер	Религиозни обекти в региона по отношение на общия брой в Република Македония (%)	Бал
1	до 5%	1
2	от 5 до 10%	2
3	от 10 до 15%	3
4	от 15 до 20%	4
5	над 20 %	5

Оценката за антропогенния ресурсен баловите на отделните елементи, които са оценявани поотделно. Отделните сегменти на антропогенния ресурсен потенциал (културно-исторически паметници, археологически обекти и религиозните обекти) имат общо 11 бала, което означава, че антропогенният ресурсен потенциал на региона според баловата скала за оценяване получава 4 бала.

потенциал получаваме като сбор от

Табл. 24, Балова скала за оценка на антропогенния ресурсен потенциал в региона на Източна Македония

Пореден номер	Набор от балове от оценката на отделните сегменти	Бал
1	до 3 бала	1
2	от 4 до 6 бала	2
3	от 7 до 9 бала	3
4	от 10 до 12 бала	4
5	от 13 до 15 бала	5

Според направената балова оценка става видно, че сред отделните оценявани сегменти, най-висока оценка има антропогенният ресурсен потенциал, който е оценен с 4 бала, а пътната инфраструктура и природният ресурсен потенциал са оценени с по 3 бала. Антропогенният ресурсен потенциал получава най-високата оценка благодарение на богатото културно-историческо наследство, представено чрез културно-историческите паметници и археологически обекти, които в района са с висока концентрация.

7.4. Експертна оценка на туристическия ресурсен потенциал в регион Източна Македонија

Експертната оценка се отличава с определена субективност, тъй като експертите дават своето лично мнение, виждане и нагласи за туристическия ресурсен потенциал. Експертната оценка се осъществява чрез анкета, която експертите попълват, като отговарят на предварително формулирани въпроси, включени в анкетния въпросник. Анкетирани са общо 15 експерти от различни сектори, които се занимават с туризъм (*университетски преподаватели в областта на туризма и туристическата география, туристически агенции и хотелиери от изследвания регион и представители на общините, които са отговорни за сектор туризъм*). Въпросите, които са поставени във въпросника, съответстват на баловата оценка, т.е. експертите отговарят на въпроси, чрез които оценяват трите изследвани по-горе сегмента, касаещи туристическия ресурсен потенциал в региона. Във връзка с поставените въпроси във въпросника се предлагат 5 (пет) отговори, от които експертите избират един, като са градираны в скала (оценка) от 1 до 5. Резултатите от проведената анкета са представени в следващата таблица.

Табл. 25, Таблично представяне на отговорите на въпросите от анкетния въпросник

	Пореден номер	Въпрос от анкетния въпросник	Възможни отговори	Брой на отговорите (абсолютна цифра)	Средна експертна оценка	Медиана (Me)	коэффициент на вариация (V%)
Експертна оценка за транспортната инфраструктура в регион Източна Македония	1.	Как оценявате пътната връзка на региона с околното пространство?	много слаба свързаност	2	2,86	3	20.97%
			слаба свързаност	1			
			добра свързаност	9			
			много добра свързаност	3			
			отлична свързаност	/			
	2.	Как оценявате разнообразието на транспортната инфраструктура в региона?	много слабо разнообразие	4	1,93	2	26.94%
			слаба разнообразие	8			
			добро разнообразие	3			
			много добра разнообразие	/			
			отлично разнообразие	/			
	3.	Каква е вашата експертна оценка за плътността на пътната мрежа в региона?	много ниска плътност	4	2,33	2	26.6%
			ниска плътност	4			
			добра плътност	5			
			много добра плътност	2			
			висока плътност	/			
	4.	По Ваше мнение на какво качество отговаря транспортната инфраструктура, с която разполага региона?	много лошо качество	4	2,26	2	28.31%
ниско качество			4				
добро качество			6				
много добро качество			1				
високо качество			/				
Средна експертна оценка за пътната инфраструктура					2,34	2	
Експертна оценка за природния ресурсен потенциал на регион Източна	5.	Как оценявате релефните характеристики на региона?	много неблагоприятни х -ки	1	3,46	4	19.94%
			неблагоприятни х-ки	1			
			благоприятни х-ки	4			
			много благоприятни х -ки	8			
			отлични характеристики	1			
	6.	Каква е Вашата оценка за климатичните особености на региона?	много неблагоприятни характеристики	1	3,26	3	18.09%
			неблагоприятни характеристики	1			

			благоприятни характеристики	7				
			много благоприятни характеристики	5				
			отлични характеристики	1				
			много неблагоприятно	7				
	7.	Как оценявате състоянието на хидрографските обекти в региона?	неблагоприятно	6	1,66	2	35.54%	
			благоприятно	2				
			много благоприятно	/				
			отлично състояние	/				
	8.	Какво е разнообразието на растителния и животинския свят в региона?	много слабо разнообразие	5	1,93	2	22.27%	
			слабо разнообразие	7				
			добро разнообразие	2				
			много добро разнообразие	1				
				голямо разнообразие	/			
	Средна експертна оценка за природния ресурсен потенциал					2,57	3	
Експертна оценка за антропогенния Ресурсен потенциал на регион Източна Македония								
	9.	Как оценявате културно-историческите паметници в региона?	много слабо състояние	2	3,46	4	19.65%	
			слабо състояние	1				
			добро състояние	3				
			много добро състояние	6				
				отлично състояние	3			
	10.	Как оценявате археологическите обекти в района?	много слабо състояние	/	3,6	4	18.33%	
			слабо състояние	2				
			добро състояние	4				
			много добро състояние	7				
				отлично състояние	2			
	11.	Каква е вашата оценка за религиозните обекти в региона?	много слабо състояние	/	3,73	4	15.81%	
			слабо състояние	/				
			добро състояние	7				
			много добро състояние	5				
				отлично състояние	3			
	Средна експертна оценка за антропогенния ресурсен потенциал					3,59	4	
	Средна експертна оценка за трите групи					2,83	3	

Съгласно дадените отговори от експерти, транспортната инфраструктура в региона на Източна Македония е оценена със средна експертна оценка 2,34. Средната експертна оценка за втората група - природният туристически ресурсен потенциал възлиза на 2,57 и е с 0,23 по-висока от първата, т.е. от пътната инфраструктура. Средната експертна оценка за антропогенните туристически ресурси възлиза на 3,59 и тя е по-голяма от оценките на предишните две групи. Ако анализираме всички дадени средни оценки за всеки елемент (за *всеки въпрос*), прави впечатление, че нито един елемент не е оценен с висока средна оценка по-голяма от 4. От посочените резултати, средната експертна оценка за трите групи на туристически ресурси, е доста ниска и възлиза на 2,83. В таблицата са представени резултатите от проведената анкета и отговорите в абсолютни стойности с изчислена средна експертна оценка, медиана (Me) и коефициент на вариация (V%). Коефициентът на вариация (V %) се изчислява по формула: $V=S/X*100$, където: S – стандартно отклонение и X - средна аритметична величина. Коефициентът на вариация (V%) дава информация за разсейването на признака и се ползва за оценяване на еднородността на извадката (разсейването на признака е малко - *извадката е еднородна* когато стойността му е до 10-12%, между 10 и 30% извадката е приблизително еднородна и когато е над 30% разсейването на признака е голямо - *извадката е силно нееднородна*).

7.5. Сравнение на резултатите от баловата и експертната оценка

Завършването на оценката на туристическия ресурсен потенциал е сравняване на резултатите, получени от баловата и от експертната оценка.

Табл. 26, Сравнение на резултатите от баловата и експертната оценка

пореден номер	Балова оценка (получени балове)	Туристически ресурсен потенциал, за който се сравнява оценката	Оценка според най-голям брой отговори	Средна експертна оценка	Медиана (Me)	коэффициент на вариация (V%)
1	1	Пътното свързване на региона с околното пространство	1. много слабо свързване	2,86	3	20.97%
	2		2. слабо свързване			
	3		3. добро свързване			
	4		4. много добро свързване			
	5		5. отлично свързване			
2	1	Разнообразие на пътната инфраструктура	1. много слабо разнообразие	1,93	2	26.94%
	2		2. слаба разнообразие			
	3		3. добро разнообразие			
	4		4. много добро разнообразие			
	5		5. отлично разнообразие			
3	1	Плътност на местната пътна мрежа в рамките на региона	1. много ниска плътност	2,33	2	26.6%
	2		2. ниска плътност			
	3		3. добра плътност			
	4		4. много добра плътност			
	5		5. висока плътност			
4	1	Качеството на транспортната инфраструктура в региона	1. много лошо качество	2,26	2	28.31%
	2		2. ниско качество			
	3		3. добро качество			
	4		4. много добро качество			
	5		5. високо качество			
5	3	Оценка за групата на пътната инфраструктура		2,34		
6	1	Планини - релефни характеристики	1. много неблагоприятни х - ки	3,46	4	19.94%
	2		2. неблагоприятни х -ки			
	3		3. благоприятни х -ки			
	4		4. много благоприятни х-ки			
	5		5. отлични к -ки			
7	1	Климатичните характеристики	1. много неблагоприятни характеристики	3,26	3	18.09%
	2		2. неблагоприятни характеристики			
	3		3. благоприятни характеристики			
	4		4. много благоприятни характеристики			
	5		5. отлични характеристики			
8	1	Хидрографски обекти	1. много неблагоприятно положение	1,66	2	35.54%
	2		2. неблагоприятно положение			
	3		3. благоприятно положение			
	4		4. много благоприятно положение			
	5		5. отлично положение			
9	1	Разнообразие и богатство на растителния и животинския свят	1. много малко разнообразие	1,93	2	22.27%
	2		2. малко разнообразие			
	3		3. добро разнообразие			
	4		4. много добра разнообразие			
	5		5. голямо разнообразие			

10	3	Оценка за групата на природния ресурсен потенциал		2,57		
11	1	Културно- исторически паметници	1. много слабо състояние	3,46	4	19.65%
	2		2. слабо състояние			
	3		3. добро състояние			
	4		4. много добро състояние			
	5		5. отлично състояние			
12	1	Археологически обекти	1. много слаба състояние	3,6	4	18.33%
	2		2. слабо състояние			
	3		3. добро състояние			
	4		4. много добро състояние			
	5		5. отлично състояние			
13	1	Религиозните обекти	1. много слаба състояние	3,73	4	15.81%
	2		2. слабо състояние			
	3		3. добро състояние			
	4		4. много добро състояние			
	5		5. отлично състояние			
14	4	Оценка за групата на антропогения ресурсен потенциал		3,59		

Елементите на транспортната инфраструктура и групата като цяло (*пореден номер 5 в таблицата*) според баловата оценка е оценена с 3 бала, а според мнението на експертите е оценена със средна експертна оценка от 2,34. Ако вземем предвид, че в региона реално в експлоатация на туризма работи само автомобилният транспорт и ако вземем предвид ниското качество на пътната мрежа, тогава можем да заключим, че средната оценка, която дават експертите е реална, т.е. оценява правдоподобно пътната инфраструктура в регион Източна Македония.

Групата на природния туристически ресурсен потенциал като цяло (*пореден номер 10 в таблицата*) според баловата оценка е оценен с 3 бала, докато за същата група експертите са дали средна оценка от 2,57. Считаме, че при оценката на тази група туристически ресурсен потенциал баловата оценка съответства на реалното им състояние в региона.

Последната група - антропогенния туристически ресурсен потенциал като цяло (*пореден номер 14 в таблицата*) при баловата оценка са оценени с 4 бала, докато в експертната оценка са оценени със средна оценка от 3,59. Очевидна е по-ниската експертна оценка спрямо баловата оценка, но тук тази разлика не е толкова съществена. По наше мнение баловата оценка (4 бала) на тези ресурси отразява реалното им състояние в региона.

Според направения анализ на трите групи туристически ресурсен потенциал се отчита, че "Пътната инфраструктура" има местно туристическо значение, "Природните ресурси" имат регионално туристическо значение, докато "Антропогенните ресурси" имат най-голямо значение за туризма, т.е. те са с по-широко регионално (*национално*) туристическо значение. От това можем да заключим, че регион Източна Македония разполага с туристически ресурсен потенциал, който има **регионално** туристическо значение.

Глава 8

ВИДОВЕ ТУРИЗЪМ, КОИТО МОГАТ ДА СЕ РАЗВИВАТ В РЕГИОНА НА ИЗТОЧНА МАКЕДОНИЯ

Имайки предвид голямото разнообразие от форми и видове туризъм, е съвсем нормално и е невъзможно в един регион да бъдат обхванати всички форми на туристическо движение. Това означава, че в една територия може да се развиват само определени видове туризъм и тези форми, за които има природни и антропогенни условия за развитие. В контекста на това, същото се отнася и за регион Източна Македония, в който могат да се развиват тези форми на туризъм, за които има природни и антропогенни предпоставки.

8.1. Планински туризъм

Регионът Източна Македония, както и цялата територия на страната, е предимно с планински релеф, в който има общо 12 планини, от които най-голям брой, съответно 8, с височина от 1000 до 2000 м надморска височина и една е с над 2000 м надморска височина. Въпреки че става въпрос за средно високи и високи планини, в региона няма особено добри условия за развитие на зимно-спортния туризъм. За разлика от зимно-спортния туризъм, планинско-климатичният или лятно планинският туризъм имат отлични възможности да се превърнат в едни от водещите форми на туристическо движение в региона. При тази форма на туристическо движение, на разположение като потенциален туристически природен ресурс са 12 планини, които се намират в региона, включително и ниските планини. Дейностите, които могат да реализират туристите са разнообразни, но най-често става дума за туристическо-спортни дейности (*туризъм, алпинизъм, планинско - колоездене, здравен и уикенд туризъм, събиране на билки и плодове, наблюдение на животни и др.*), които могат да се реализират във всички планински територии в региона.

Най-голямата и едновременно атрактивна планина в региона е Осоговската планина, която предлага отлични възможности за развитие на летния туризъм, поради което има повече атрактивни обекти, такива са: Лесново и Злетово от нейната западна част; планинският туристически център "Калин камък", местността „Цепен камък“ и местността „Бялата вода“, в северната част на Осоговската планина; местност Градче и местност Пониква в южната част на Осоговските планини.

В планина Плачковица са разположени следните туристически обекти: еко-парк "Въртешка", туристически обект "Цръквище" и Зрновци.

В най-източната част от региона се намират Малешевските планини. Територията на Малешевските планини има едни от най-добрите условия за развитие на планински летен туризъм, защото са усвоени планини, които изобилстват от дъбови, букови и иглолистни гори, планински (*горски*) плодове, билки, многобройни планински реки и извори, красиви панорами, богат и разнообразен животински свят и т.н. В Малешевията има три туристически обекта: "Беровско езеро", "Абланица" и "Сухи Лъки".

Планинският летен туризъм като сегмент от планинския туризъм, представлява най-перспективната туристическа форма в регион Източна Македония.

8.2. Религиозен туризъм

Религиозните обекти навсякъде по света са едни от най-посещаваните обекти и същите се намират на туристическите карти, като са част от почти всеки туристически маршрут. Регион Източна Македония не е изключение от тази практика, преди всичко заради дългата и богата християнска история на населението в региона. Едно от най-значимите такива съоръжения в региона е манастирският комплекс "Св. Йоаким Осоговски", който е един от малкото религиозни обекти, които напълно са включени в религиозния туризъм и е изцяло завършена туристическа оферта, в която освен двете манастирски църкви, са включени и квартирни настанявания и ресторант. Друг важен религиозен обект е манастирският комплекс "Св.Гаврил Лесновски", който се намира на югозападните склонове на Осоговска планина и има голяма роля в религиозния туризъм в регион Източна Македония. Следващ важен религиозен обект за развитието на религиозния туризъм е църквата "Св.Никола" в град Щип, който е и гордостта на града, седалище на Брегалничката епархия и същевременно е най-представителният сакрален обект в Щип. На територията на община Делчево особено важен религиозен обект, който се използва за нуждите на туризма е църквата "Св.Константин и Елена" в с.Разловци. В подкрепа на религиозния туризъм трябва да бъдат представени и двата най-важни религиозни обекти в Берово, това са църквата "Св.Богородица" и манастира "Св.Архангел Михаил". Други два манастира или манастирски комплекси, които се намират в региона и са обозначени на туристическата карта на Източна Македония са манастирските комплекси: Църква "Св.Богородица Елеуса" - манастир Велюса (с.Велюса) и Комплекс Водочки църкви "Св.Леонтие" (с.Водоча).

8.3. Ловен туризъм

Територията на регион Източна Македония разполага с благоприятни природни дадености за развитие на ловен туризъм, като от значение е богатството с разнообразен дивеч (*вълк, дива свиня, заек, сърна, и др.*). Ловът в района е организиран в специални места, т.е. Ловно-стопански райони и ловни полета. Техният преглед е представен в следващата таблица.

Табл. 27, Ловно-стопански райони в регион Източна Македония

Пореден номер	Ловно-стопански райони	Площ в хектари
1	Криворечанско: Кратово и Крива Паланка	109,524
2	Брегалнишки: Кочани (Чешиново, Облешево, Зърновци и Оризари, Винаца (Блатец), Пробищип (Злетово) и Щип (Карбинци)	214,435
3	Влаинско - Малешевско: Делчево (Македонска Каменица) и Берово (Пехчево)	139,233
4	Струмишко: Струмица (Ново село, Василево, Босилово, Куклиш и Муртино) и Радовиш (Конче и Подареш)	168,695
5	Общо на територията на Република Македония има 11 ловно-стопански райони	2,345,652

Източник: *Горгиевски М., „Можности за развој на алтернативните видови туризам во Република Македонија“, докторски труд, Скопје, 2009.*

Ловният туризъм като туристическа дейност, зависи и от подходящата инфраструктура, която е необходима за цялостно завършване на туристическата

оферта, т.е. туристическия продукт ловен туризъм. В такава специфична инфраструктура се изграждат ловните хижи, ловните домове, места за проверка и изпробване на оръжия, къщички за настаняване на ловните кучета и др. На територията на регион Източна Македония състоянието на тези инфраструктурни съоръжения е доста скромно. Имайки предвид благоприятните природни характеристики като основа за развитие на ловния туризъм и неговите функции, е безспорно, че ловният туризъм представлява много важна форма за туристическото стопанство и за активизиране на туристическото движение. В изследвания регион има налични отлични необходими условия за неговото разгръщане и развитие.

8.4. Транзитен туризъм

За развитието на транзитния туризъм, факторът туристическо географско положение е ценен за сегмента и се отнася до географското положение на регион Източна Македония спрямо по-важните туристически места и маршрути, по причина, че към вече развитите туристически места има голям туристопоток, който е насочен към съществуващите в региона туристически дестинации. През неговата територия преминават три важни туристически маршрута, които са от международен характер и същите напълно могат да бъдат пуснати в експлоатация за транзитния туризъм. **Първият туристически маршрут** преминава през северната част на региона от Скопие през Крива Паланка към Кюстендил в Република България. **Вторият туристически маршрут** преминава през централната част на регион Източна Македония от Велес (на запад), през Щип, Кочани, Македонска Каменица и Делчево към Благоевград (на изток) в Република България. **Третият туристически маршрут** започва от град Велес на запад, както втория маршрут, но при град Щип се отклонява и продължава на югоизток през градовете Радовиш и Струмица, продължава към ГКПП Ново село и Република България. Според казаното, територията на регион Източна Македония, преди всичко заради своето местоположение и поради факта, че през нея преминават вече активни, с голям трафик туристически маршрути, има предпоставки за по-голямо развитие на транзитния туризъм. Затова за в бъдеще е необходимо да се актуализира необходимостта от по-голямо развитие на тази туристическа форма.

8.5. Типология на общините според видовете туризъм, които могат да се развиват в тях

В регион Източна Македония, който е обект на настоящия анализ, са разположени 20 общини. В 13 от тях административният център е град, а в останалите 7 общини - село, т.е. това са напълно селски общини. За да се представят различните видове туризъм по общини, е необходимо да се направи типология на общините според видовете туризъм, които могат да се развиват на тяхна територия, а същата тази типология в бъдеще трябва да бъде основа за планиране на развитието на туризма в региона като цяло. При разработването на типологията са взети предвид само тези туристически видове, за които се смята, че имат по-голямо значение за туризма в региона.

Табл. 29, Типология на общините според видовете туризъм

Тип община		Община	Видове туризъм, които могат да се развиват
С 4 вида туризъм		Струмица	планински туризъм, ловен туризъм, транзитен туризъм, религиозен туризъм
		Щип	планински туризъм, ловен туризъм, транзитен туризъм, религиозен туризъм
		Крива Паланка	религиозен туризъм, планински туризъм, ловен туризъм, транзитен туризъм
		Делчево	планински туризъм, ловен туризъм, религиозен туризъм, транзитен туризъм
С 3 вида туризъм	I група	Радовиш	планински туризъм, ловен туризъм, транзитен туризъм
		Ново Село	планински туризъм, ловен туризъм, транзитен туризъм
		Македонска Каменица	планински туризъм, ловен туризъм, транзитен туризъм
		Кочани	планински туризъм, ловен туризъм, транзитен туризъм
		Виница	планински туризъм, ловен туризъм, транзитен туризъм
		Босилево	планински туризъм, ловен туризъм, транзитен туризъм
	II група	Василево	планински туризъм, ловен туризъм, транзитен туризъм
		Берово	планински туризъм, ловен туризъм, религиозен туризъм
С 2 вида туризъм	I група	Пехчево	планински туризъм, ловен туризъм
		Кратово	планински туризъм, ловен туризъм
		Зърновци	планински туризъм, ловен туризъм
	II група	Ранковце	ловен туризъм, транзитен туризъм
		Карбинци	ловен туризъм, транзитен туризъм
		Чешиново-Облешево	ловен туризъм, транзитен туризъм
	III група	Пробищип	ловен туризъм, религиозен туризъм
С 1 вид туризъм		Свети Николе	ловен туризъм

В таблицата са представени всички общини, които според типологията са разделени на 4 основни типа в 7 групи. Към първия тип принадлежат четири общини, в тях има възможности за развитие на четирите вида туризъм, които са представени и в региона. Тези общини са най-завършени по отношение на възможности за развитие на туризма, тъй като в тях се развиват всички видове туризъм, които са характерни за региона. Вторият тип според типологията са общини с 3 вида туризъм, като този вид е разделен на две групи в зависимост от видовете туризъм, които са практикуват в тях. Третият тип общини са обособени в три групи. Тук са включени онези общини, които разполагат с възможности за развитие на два вида туризъм и в зависимост от това за какви два вида става

въпрос, същите са разделени в три групи. Последният тип общини според предложената типология е представен само от една община и това е Свети Николе. Единствената възможност за развитие е ловен туризъм. Може да се заключи, че на повече от половината територия на Източна Македония (60%) има туристически ресурси и възможности да се развият 3 до 4 вида туризъм.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Регионът Източна Македония е слабо разработван и приеман като интересна дестинация от анализаторите в контекста на туристическата индустрия. Той не се отличава с туристическа традиция, което е причина да не бъде в обсега на туристическите събития. Погледнато в икономически аспект той е най-неразвитият регион на Република Македония. Считаме, че е необходимо да се обърне по-голямо внимание на бъдещото развитие на туризма в региона, тъй като това е от особено значение, поради факта, че туризмът като стопанска дейност се отличава с множество активности, които имат способността да влияят върху: подобряване на местната икономика, повишаване на заетостта на местното население (*пряко и косвено*), подобряване на жизнения стандарт на местното население, опазване и защита на околната среда, повишаване на екологичното съзнание на хората, модернизиране на инфраструктурата и т.н. Според досегашните данни туристическата дейност в региона е слабо развита. Отчитайки посещаемостта на Република Македония, от общия брой туристи за изминалия анализиран период, само 5,5% от тях са посетили района на Източна Македония. Друг показател, който показва недостатъчната туристическа развитост на територията на Източна Македония е броят на местата за настаняване, стаи и легла в изследвания регион. В това отношение състоянието е следното: регионът участва с 10,9% бази за настаняване, 7,5% стаи и само 6,5% легла по отношение на общия брой съоръжения, стаи и легла на територията на Република Македония. Описаната неблагоприятна ситуация в туристическия бранш за региона ни дава право да приемем туризма като комплекс от дейности, които трябва силно да залежат в стратегията за развитие на региона, като се засили активността в този отрасъл. От друга страна незначителното участие на Източна Македония в туристическия пазар на страната, може да е в резултат на слабо използване на ресурсния туристически потенциал на територията. Анализирайки туристическият ресурсен потенциал, с който разполага региона, можем да твърдим (*на база на предварително представените характеристики*), че в района има множество природни и антропогенни обекти, които са важни туристически ресурси и могат да бъдат сериозни туристически мотиви, предизвикващи интерес сред туристите. Според стойността на туристическите ресурси е установено, че територията на региона разполага с туристически ресурсен потенциал, който се отличава с регионална туристическа ценност, което е от значение при туристическото планиране и активиране на региона. В бъдеще туристическото развитие на региона, трябва да се съсредоточи към алтернативните видове туризъм, за които има условия съгласно наличните туристически ресурсни възможности, с които разполага регионът. Имайки предвид всички фактори, можем да заключим, че в Източна Македония трябва да се

обърне специално внимание на развитието на следните видове туризъм: планински туризъм, религиозен туризъм, ловен туризъм, транзитен туризъм, селски туризъм, за които регионът предлага най-добри условия за развитие. За да се обособят всички тези видове туризъм като важна част от икономиката в региона е необходимо да се извършат поредица от мерки и действия за тяхното развитие, които да са част от регионалната стратегия и политика за развитие на туризма, като:

- образование и обучение на квалифициран персонал за работа в туризма (*с приоритет е местното население*);
- определяне на туристически зони, съгласно типологията на региона според видовете туризъм, за които реално съществуват ресурси за развитие;
- инвестиране в съответната туристическа инфраструктура, като *туристически информационни центрове, центрове и бюра за планински водачи, туристически пътни знаци и маркировки, информационни табла, създаване на туристически маршрути и еко-пътеки и т.н.*);
- въвеждане и популяризиране на концепцията за устойчиво развитие на туризма в региона;
- маркетинг и реклама на туризма в региона (*регионът се възприема като туристическа дестинация за алтернативни видове туризъм*);
- предлагане и приемане на съответните нормативни актове, които ще стимулират и улесняват туристическата дейност, като *данъчни стимули, достъп до информация, лесни правни процедури, достъпност до инвестиционни фондове, юридическа и административна помощ и т.н.*;
- подобряване и засилване на трансграничното сътрудничество и т.н.

Ако вземем предвид географските характеристики и досегашното развитие на туризма в този регион; потенциалните туристически ресурси, които са на разположение и тяхната стойност; видовете туризъм, които могат да се развиват, можем да констатираме, че чрез прилагане на мерките и дейностите, които са предложени в дисертационния труд, ще доведат до развитие на туризма в региона. Израз на това намираме в използване на туристическия ресурсен потенциал на региона; по-голямо участие на местното население в туристическите дейности; създаване на качествена туристическа оферта; повишено туристическо движение в региона; повишено туристическо потребление; опазване на околната среда и подобряване на качеството; подобряване на жизнения стандарт на населението; стимулиране на местната икономика; поощряване на различни стопански дейности, свързани с туристическата дейност; създаване на положителен имидж на туристическата дестинация; увеличаване на инвестициите в инфраструктурата; опазването на културното и духовното наследство; уважение към традицията и т.н. От казаното дотук можем да съдим, че туристическото развитие на региона, реализирано на база анализирани реални възможности, ще допринесе за комплексното развитие на региона, в който туризмът ще бъде една от основните стопански дейности. Считаме, че

изследваната територия разполага с туристически ресурсен потенциал, с който ще може да се постигне желаната степен на развитие.

Справка за научните и приложни приноси

1. Събрана и обобщена е голям обем от информация за туристическите ресурси на малко изследвания регион Източна Македония. Подробната инвентаризация на ресурсите дава възможност за настоящите изводи и е база за бъдещи проучвания, свързани с развитието на туризма в дестинацията.
2. Направената оценка на ресурсния потенциал (балова и експертна) дава основание за правилно очертаване на проблемите и тенденциите в развитието на региона.
3. Очертаването на насоките на развитие на база общини определя възможностите за диверсификация на туристическия продукт и може да послужи на местните власти за изготвяне на стратегически планове за развитие.

Списък на публикациите във връзка с темата на дисертационния труд

1. Nakovski, D. (2013) „The Cultural and Historical heritage in function of Tourism Development in the Maleshevo Mountains“ Center of Excellence in the humanities “Alma Mater” & Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Sofia
2. Gjorgievski M., & Nakovski, D. (2013) „CLIMATIC FEATURES AS A FACTOR FOR DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA“, ICONBEST 2013, Skopje
3. Gjorgievski M., & Nakovski, D. (2012) “TOURISM - THE BASIS FOR LOCAL DEVELOPMENT OF RURAL SPACES IN MALESHEVO REGION (Maleshevo Mountains)”; The 5th International Conference on Rural Space and Local Development - Tourism in mountain rural areas. Expectations and reality. - Babes-Bolyai University, Faculty of Geography, Centre for Research on Settlements and Urbanism, Cluj-Napoca, ROMANIA
4. Gjorgievski M., & Nakovski, D. (2012) “IMPACT OF ECOTURISM IN THE REVITALIZATION OF RURAL SPACES IN THE EASTERN REGION OF MACEDONIA” Annual International Symposium Ecology & Safety, Science & Education Foundation, Bulgaria